

DREWNIANA DZWONNICA Z 1754 ROKU NA CMENTARZU W LUBYCZY KRÓLEWSKIEJ

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

opr. mgr Marek Trocha

mgr Marek Trocha

Marek Trocha
konservator dzieł sztuki

ÆIKON P.K.Z.

Marek Trocha

24-220 Niedrzewica Duża, ul. Nowa 67
NIP 771-133-12-26, Regon 060042010

NIEDRZWICA 04-2024

Spis treści

1.	Wstęp.....	3
2.	Podstawa opracowania	3
2.1.	Podstawa formalna	3
2.2.	Podstawa merytoryczna	3
2.3.	Cel i zakres opracowania.....	3
3.	Historia i opis obiektu; technika wykonania	4
4.	Stan zachowania i przyczyny zniszczeń.....	6
5.	Założenia konserwatorskie.....	7
6.	Program prac konserwatorskich	8
6.1.	Elementy konstrukcji oraz strona wewnętrzna poszyć i pokryć.....	8
6.2.	Poszycia i pokrycia zewnętrzne.....	9
7.	Uwagi końcowe.....	10
8.	Fotografie	11

1. Wstęp

Przedmiotem prac jest, translokowana z cmentarza w Teniatyskach i znajdująca się obecnie na cmentarzu w Lubyczy Królewskiej-Kniaziach, drewniana dzwonnica datowana na 1754 r.; Obiekt wpisany do rejestru zabytków dn. 05-06-1992 roku pod nr A/499.

2. Podstawa opracowania

2.1. Podstawa formalna

Podstawę formalną opracowania stanowi zlecenie parafii pw. Matki Bożej Różańcowej w Lubyczy Królewskiej.

2.2. Podstawa merytoryczna

W opracowaniu niniejszym oparto się na:

- Kartach zabytku i innych materiałach z zasobów archiwalnych LWKZ Delegatura w Zamościu.
- oględzinach i badaniach konserwatorskich wykonanych przez autora opracowania
- fotografiach wykonanych przez autora opracowania
- dostępnej literaturze przedmiotu:
- Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. VIII, d. woj. Lubelskie, z. 17 Tomaszów Lubelski i okolice, Warszawa 1982, s.62 /oprac. R. Brykowski/
- Opracowanie inwentaryzacyjno-projektowe remontu drewnianej dzwonnicy w Teniatyskach, A. Kulesza, W-wa 1988,PSOZ Zamość, N-0174.
- Fotografie: IS PAN, PKZ W-wa, PSOZ Zamość; Fotopolska.eu.

2.3. Cel i zakres opracowania

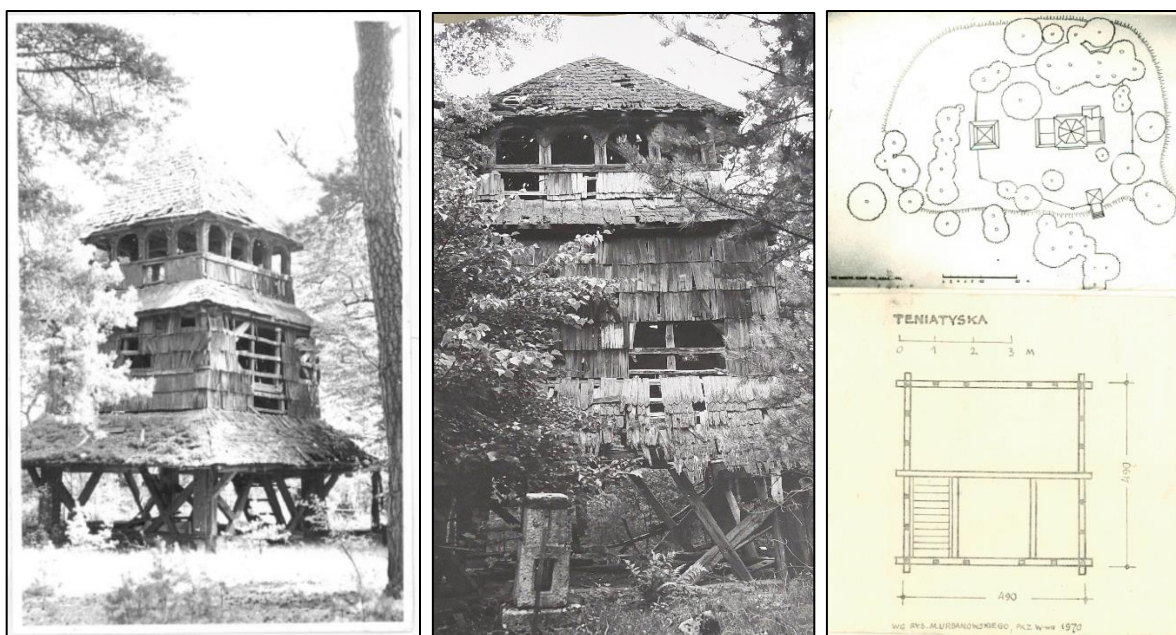
Celem opracowania jest sporządzenie programu prac konserwatorskich dla dzwonnicy z cmentarza w Lubyczy Królewskiej. Zakresem swoim opracowanie obejmuje:

- ocenę stanu zachowania i ustalenie przyczyn zniszczeń
- program prac konserwatorskich

3. Historia i opis obiektu; technika wykonania

Na zabytkowym cmentarzu w Lubyczy Królewskiej-Kniaziach znajdziemy, oprócz nagrobków z bruśnieńskiego ośrodka kamieniarskiego, drewnianą dzwonnice pochodzącą z Teniatysk. Jest ona przykładem translokacji obiektów wielkogabarytowych. Budowla z Teniatysk stoi na miejscu dzwonnicy, którą przeniesiono do Lublina, do Muzeum Wsi Lubelskiej. Przeniesienia obiektu dokonano w latach 1988-1991 a w 1992 został on wpisany do Rejestru zabytków województwa lubelskiego pod nr A/477.

Pierwotna dzwonnica pochodziła prawdopodobnie z 1754 roku i była elementem zespołu sakralnego wraz z cerkwią p.w. św. Dymitra i cmentarzem. Stała na szczycie wzniesienia, w lesie nieopodal wsi Teniatyska. „...usytuowana na cmentarzu cerkiewnym, na wzgórku w lesie, wśród wyniosłych sosen. Ustawiona na osi cerkwi, na zachód od wejścia głównego do cerkwi. Podwaliny położone na kamieniach polnych. Zbudowana z drewna sosnowego, konstrukcji słupowo-ramowej. Założona na rzucie kwadratu o bokach długości 4,90 m. Trójkondygnacyjna. Kondygnacja górna o nieco mniejszym, rzucie- i niższa, otwarta z każdej, strony czterema przezroczami zamkniętymi arkadkami utworzonymi z mieczy z łukowymi ścięciami dolnych boków. Dzwonnice przykrywa daszek brogowy pobity gontami. Poszczególne kondygnacje osłaniają z zewnątrz zadaszenia gontowe, nad przyziemem zadaszenie bardzo wydatne. Ściany kondygnacji środkowej obite gontami, dolnej obecnie odsłonięte wskutek zniszczeń, górnej pod arkadkami oszalowane deskami przybijanymi pionowo. Brak dzwonów.”¹

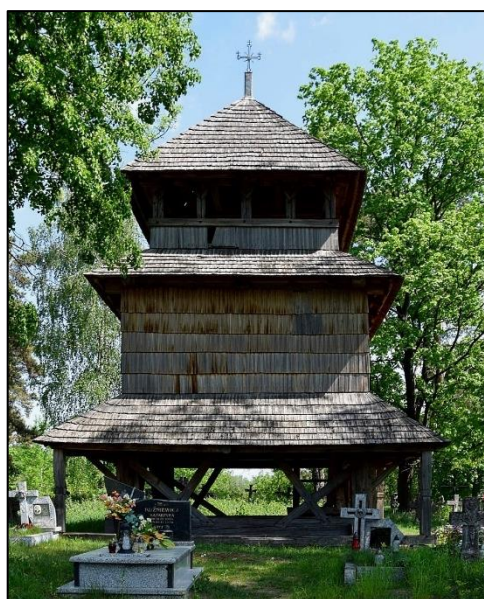

Fot. 1. Fot. 2. Fot. 3. Fotografie i inwentaryzacja rysunkowa dzwonnicy w pierwotnej lokalizacji na cmentarzu w Teniatyskach. Pierwsza fotografia z 1964 r. (aut. Jan Górak), druga niedatowana. Plany z karty „białej” wykonanej w 1984 roku.

¹ Opis oryginalnej dzwonnicy sprzed translokacji i wpisu do Rejestru Zabytków pochodzi z karty „białej” obiektu opr. Jan Górak 1984. Nr 376; PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_06_EN.467071

Fot. 4. Cerkiew-sw.-Meczenika-Dymitra-Dzwonnica_1128976_Fotopolska-Eu; Lata 1911-1916 , Mieszkańcy Teniatysk przy drewnianej dzwonnicy stojącej wtedy obok cerkwi św. Dymitra: kartka ma stempel poczty polowej z 1916 roku.

Fot. 5. Fot. 6. Cmentarz_greckokatolicki_1221317_Fotopolska-Eu; Dzwonnica_1221318_Fotopolska-Eu. Dzwonnica po przeniesieniu na cmentarz w Lubyczy; stan w 2018 r. Widoczne uszkodzenia i ubytki poszycia.

Dzwonnica drewniana, konstrukcji szkieletowej, słupowo-ryglowej, szalowana i kryta gontem; złącza ciesielskie, kołkowane (dyblowane). Założona na planie kwadratu o wymiarach 4,9x4,9 m; wysokość ok 9 m.; powierzchnia zabudowy 24 m², użytkowa ok. 54 m², kubatura ok. 180 m³. Trójkondygnacyjna konstrukcja doskonale czytelna jest na elewacjach – poszczególne kondygnacje oddzielone są daszkami. Całość nakryta czterospadowym

daszkiem w formie ostrosłupa zwieńczonego krzyżem. Elementy ze strony północnej i południowej posiadają wycięte literowe znaki ciesielskie; belka poręczowa elewacji południowej (nr. 90 na rys. inwentaryzacyjnym) z wrytym napisem fundacyjnym. Słupy narożne dolnej kondygnacji ociosane ozdobnie, z przewiązką pośrodku wysokości; elementami zdobniczymi są także łukowo wycięte miecze ostatniej kondygnacji..

4. Stan zachowania i przyczyny zniszczeń

Z analizy dokumentacji sporządzonej na potrzeby translokacji, uzyskanych informacji o późniejszym (2020 r) remoncie oraz oględzin obiektu wynika, że z oryginalnej dzwonnicy pozostało niewiele elementów. Już w 1988 część z nich była wymieniona na nowe (*vide* Załącznik 1², nowe elementy oznaczone literą N) a znakomitą większość zastąpiono nowymi (oznaczone literą W) podczas przenoszenia. Gonty poszycia ścian i pokrycia dachów w całości wymienione na nowe. Kolejnych wymian elementów konstrukcji (m. in. belki podwalinowej i elementów więźby) oraz poszyć („balustrada” górnej kondygnacji) dokonano w 2019 roku. Obecny stan konstrukcji dzwonnicy należy ocenić jako zadowalający gdyż nowe i historyczne, zabezpieczone preparatami konserwującymi, elementy zachowane są w stosunkowo dobrej kondycji technicznej. Niewielkie ślady rozkładu mikrobiologicznego w postaci rozmiękania i rozpulchnienia drewna oraz lokalne jego ubytki występują na elementach oryginalnych, prawdopodobnie w miejscach infiltracji i zalegania wody. W miejscach tych drewno jest częściowo zdegradowane i utraciło właściwości mechaniczne. Gorzej ocenić należy stan oszalowań i pokrycia gontem, mimo częściowego remontu, oczyszczenia, wymiany („balustrada” górnej kondygnacji) i zabezpieczenia w 2020 roku. Od zewnątrz silnie wylugowana (a częściowo wymyta podczas prac naprawczych) jest warstwa zabezpieczających impregnatów a powierzchnia drewna, narażonego na intensywne oddziaływanie czynników atmosferycznych, ulega korozji biologicznej i degradacji. Powierzchnia odsłoniętego i zdegradowanego drewna silnie wchłania wodę i procesy korozji biologicznej postępować będą w przyspieszonym tempie; już teraz klepki gontu rozpadają się i występuje intensywny porost glonów i mchu. Widoczne są przebarwienia powierzchni oraz uszkodzenia i ubytki klepek pokrycia. Przez nieszczelności deskowania woda opadowa przedostaje się do wnętrza konstrukcji; z tego powodu, od wewnątrz, na elementach widoczne są zacieki i przebarwienia. Na historycznych elementach, w niewielu miejscach, widoczne są ślady żerowania drewnojadów ale drewno jest w dobrej kondycji – zakres zniszczeń w stosunku do przekroju elementów jest niewielki i stabilność konstrukcji nie jest zagrożona. Widoczne ślady dawnego żerowania drewnojadów wskazują na działalność spuszczela i owady z rodziny kołatkowatych. Nie zaobserwowano nowych otworów wylotowych lub innych śladów wskazujących na obecność aktywnych szkodników. Istotnym defektem estetycznym jest pokrycie wielu elementów konstrukcji oraz poszyć i pokryć od strony wewnętrznej szpecącymi napisami. Elementy konstrukcji i podłogi są także mocno zabrudzone a lokalnie niektóre elementy noszą oznaki biodeterioracji (porost glonów i mchu) które, na tym etapie, nie skutkują destrukcją podłoża ale wymagają interwencji.

² Opracowanie inwentaryzacyjno-projektowe remontu drewnianej dzwonnicy w Teniatyskach, A. Kulesza, W-wa 1988, PSOZ Zamość, N-0174

5. *Założenia konserwatorskie*

Główne cele prac konserwatorskich to zahamowanie procesów destrukcji obiektu oraz naprawa, powstałych na skutek upływu czasu i niekorzystnych czynników, zniszczeń. Konieczne jest więc przeprowadzenie niezbędnych zabiegów konserwatorskich usuwających wszelkie problemy techniczne i uszkodzenia oraz pozwalających na bezpieczne trwanie obiektów w czasie, w tym wzmacniających ich strukturę oraz zabezpieczających przed szkodliwym działaniem czynników atmosferycznych i mikroorganizmów.

Drewno jako materiał organiczny jest podatne na atak wszelkiego rodzaju szkodników biologicznych a głównie grzybów i owadów. Na skutek ich oddziaływania substancja zabytkowa może ulec degradacji do stopnia kończącego się całkowitą dezintegracją obiektu. W przypadku konstrukcji wykonanych z drewna jedną z podstawowych czynności konserwatorskich są działania prewencyjne. Polegają one na wprowadzenie w strukturę drewna środków o wysokiej skuteczności biobójczej i biostatycznej. Ze względu na wycofanie z użycia środków o wysokiej skuteczności i trwałości, ale jednocześnie niebezpiecznych dla ludzi i otoczenia, konieczne jest cykliczne (co ok. 5 lat) powtarzanie zabiegów dezynsekcji i dezynfekcji obiektów wykonanych z drewna gdyż trwałość obecnie stosowanych preparatów jest zdecydowanie niższa.

Powierzchnie drewniane narażone na intensywne oddziaływanie czynników atmosferycznych muszą być przed ich negatywnym działaniem zabezpieczane. Od strony wewnętrznej konieczne jest na niesienie na wszystkie elementy i powierzchnie konstrukcji oraz poszyć i pokryć preparatów o wysokich parametrach biobójczych i biostatycznych zapewniających także długotrwałą ochronę przed atakiem mikrobiologicznym. W chwili obecnej powszechnie stosowane są preparaty zawierające jako substancję czynną permetrynę. Od strony zewnętrznej, oprócz preparatów biobójczych, konieczne jest zastosowanie właściwych powłok zabezpieczających, które zapewni elementom drewnianym bezpieczne trwanie w czasie i odpowiednie walory estetyczne. Aby właściwie przeprowadzić zabieg zabezpieczania drewna wymienionymi powyżej preparatami konieczne jest usunięcie z powierzchni wcześniejszych powłok, zabrudzeń i zanieczyszczeń. Elementy oryginalne które na skutek działania czynników biologicznych utraciły częściowo swoje parametry fizykochemiczne należy wzmocnić strukturalnie wprowadzając roztwór żywicy akrylowej lub, w uzasadnionych przypadkach, epoksydowej lub poliuretanowej. Nowe elementy, które nosiłyby ślady ataku drewnojadów lub grzybów i byłyby w znacznym stopniu zdegradowane należy wymienić. Dotyczyć to będzie głównie elementów poszyć ścian i pokryć dachów. Istotnym aspektem planowanych prac jest usunięcie ze wszystkich powierzchni, szpecących wewnątrz dzwonnicy, graffiti.

6. Program prac konserwatorskich

6.1. Elementy konstrukcji oraz strona wewnętrzna poszyć i pokryć

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej stanu zachowania.
2. Inwentaryzacja i ocena stanu zachowania; określenie zakresu prac dla poszczególnych elementów.
3. Mechaniczne oczyszczenie powierzchni z wszelkich zanieczyszczeń, zabrudzeń i luźnych nawarstwień oraz objawów biodeterioracji.
4. Dezynfekcja i dezynsekcja poprzez wprowadzenie preparatu owado i grzybobójczego metodą natrysku hydrodynamicznego i/lub pędzlowania. Proponuje się preparat w postaci żelu ze składnikiem czynnym permetryną w ilości min. 300-350 ml/m² (Xilix Gel). Preparat ten pozwala na pełną kontrolę prawidłowości nanoszenia a zawartość luminoforów pozwala na sprawdzenie ciągłości naniesionych warstw w promieniowaniu uV (przez ok. 3-4 miesiące od zabiegu).
5. Usunięcie graffiti z powierzchni wewnętrznych i oczyszczenie drewna. Zastosować metody chemiczne (np. zmywacze powłok lakierowych typu Scansol, 3V3, Troton Remouver). Rozmiękczone warstwy usuwać szpachelką i szczotkami metalowymi lub z tworzyw sztucznych; powierzchnię przemyć benzyną ekstrakcyjną. Można zastosować metodę strumieniowo-ścierną (piaskowanie) odpowiednio dobierając rodzaj i gradację kruszywa oraz ciśnienie aplikacji; sugeruje się zastosowanie piaskarki z odzyskiem kruszywa tak, aby jak najmniej wprowadzić go w szczeliny konstrukcji. Przy wyborze tej metody oczyszczania konieczne usunąć ze szczelin pozostałości kruszywa (sprężonym powietrzem). Analogicznym do piaskowania, ale pozbawionym jego wad (użycie stałego kruszywa, które trzeba później usunąć) jest oczyszczenie ciśnieniowe „suchym lodem” (np. technologia ColdJet). „Kruszywem” jest w niej zestalony (temp. ok. -73°C) dwutlenek węgla. Jedynym „odpadem” w tej metodzie są wyłącznie usuwane zanieczyszczenia. Możliwe jest także oczyszczenie powierzchni metodą mechaniczną przy pomocy materiałów ściernych i odpowiednich urządzeń (np. satyniarek z bębniami ściernymi z włosia syntetycznego z wtopionym kruszywem lub z włókniny).
6. Doraźne naprawy nieszczelności i miejsc infiltracji wody opadowej.
7. Wzmocnienie strukturalne - impregnację zniszczonych przez czynniki biologiczne elementów oryginalnych należy przeprowadzić metodą pędzlowania i natrysku wprowadzając 10-15% roztwór Paraloidu B-72 w ksylenie. W razie konieczności w elementach nawiercić otwory i osadzić sączki (lejki) tak, aby impregnatem przesączyć maksymalnie duży przekrój profili. Po impregnacji elementy sezonować owijając je folią PE na okres 2 tygodni. W przypadku silnej destrukcji zastosować żywice chemoutwardzalne poliuretanowe (np. Remmers PU-Holzverfestigung) lub epoksydowe (Remmers Epoxi-Holzverfestigung).
8. Wykonanie niezbędnych napraw i uzupełnień zdegradowanych i uszkodzonych elementów oryginalnych. Zastosować drewno odpowiedniego gatunku, sezonowane i zabezpieczone przed atakiem mikrobiologicznym. Zaleca się użycie drewna impregnowanego ciśnieniowo (pod warunkiem, że nie zostały użyte preparaty o intensywnym np. zielonym zabarwieniu); można zastosować impregnację zanurzeniową w preparatach solnych (np. FOBOS® NW) lub nanieść co najmniej dwukrotnie preparat Xilix Gel (natrysk lub pędzlowanie).

9. Naprawa i wymiana zdegradowanych wtórnych elementów konstrukcyjnych – zastosować dobrze wysezonowane i zaimpregnowane (j.w.) drewno odpowiedniego gatunku. Usunąć zdegradowane fragmenty a uzupełnienia zamontować za pomocą pasywowanych wkrętów ciesielskich i kleju poliuretanowego.
10. Powtórna dezynfekcja i dezynsekcja powierzchni wewnętrznych – metodyka i materiały jak w pkt. 4. W razie konieczności zabieg wykonać po raz trzeci.

6.2. Poszycia i pokrycia zewnętrzne

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej stanu zachowania.
2. Budowa rusztowań z zadaszeniami chroniącymi poddawane zabiegom powierzchnie przed działaniem deszczu i bezpośrednim nasłonecznieniem.
3. Inwentaryzacja i ocena stanu zachowania; określenie zakresu prac dla poszczególnych elementów.
4. Naniesienie na powierzchnię preparatu biobójczego Remmers Glonosan i pozostawienie na 24 godziny.
5. Usunięcie wszelkich nawarstwień, zanieczyszczeń, impregnatów i efektów ataku biologicznego (glonów, mchu, porostów z powierzchni poszyć ścian i pokryć dachów. Wykluczyć należy metody powodujące dodatkowe zamoczenie drewna i intensywną infiltrację wody do wnętrza np. użycie ciśnieniowej myjki wodnej. Zaleca się metodę oczyszczenia ciśnieniowego „suchym lodem” (np. technologia ColdJet) czyli metody analogicznej do piaskowania, gdzie „kruszywem” jest zestalony (temp. ok. -73°C) dwutlenek węgla. „Odpadem” w tej metodzie są wyłącznie usuwane zanieczyszczenia a drewno nie ulega dodatkowemu zawilgoceniu. Dopuszcza się zastosowanie klasycznej metody strumieniowo-ściernej (piaskowania); należy dobrać parametry kruszywa oraz ciśnienie aplikacji; w miarę możliwości stosować piaskarki z odzyskiem kruszywa. Po oczyszczaniu usunąć ze szczelin pozostałości kruszywa (sprężonym powietrzem). Można także zastosować oczyszczanie mechaniczne (szczotki, materiały ściernie etc.).
6. Dezynfekcja i dezynsekcja poprzez wprowadzenie preparatu owado i grzybobójczego metodą natrysku hydrodynamicznego. Proponuje się preparat w postaci żelu ze składnikiem czynnym permetryną w ilości min. 300-350 ml/m² (Xilix Gel). Zabieg wykonać dwukrotnie. Odczekać min. trzy tygodnie przed wykonaniem kolejnych zabiegów. W tym czasie powierzchnie należy chronić przed deszczem i bezpośrednim nasłonecznieniem.
7. Wykonanie niezbędnych wymian i uzupełnień zdegradowanych i uszkodzonych klepek gontu. Zastosować elementy odpowiednich wymiarów, dobre gatunkowo (darte), sezonowane i zabezpieczone przed atakiem mikrobiologicznym np. impregnacją zanurzeniową w preparatach solnych (np. FOBOS® NW); na wymienione elementy nanieść dodatkowo preparat Xilix Gel (pędzlowanie).
8. Zabezpieczenie powierzchni zewnętrznych impregnatami barwiącymi w wybranej kolorystyce. Proponuje się zastosowanie preparatów f-my Remmers:
 - Krem impregacyjny do drewna 3w1 do powierzchni pionowych
 - Impregnat lazurujący HK-Lazura 3w1 do pokrycia dachowego

Preparaty nanosić co najmniej dwukrotnie; zabezpieczane powierzchnie muszą być czyste, suche i wolne od kurzu; najkorzystniejsza temperatura wykonania zabiegu to 10-25°C.

7. Uwagi końcowe

Wszelkie prace przy obiekcie powinny być prowadzone za zgodą Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie delegatura w Zamościu w oparciu o program prac sporządzony przez osoby posiadające stosowne uprawnienia. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2014 r. poz. 1446 ze zm.) wskazuje, że w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków prace remontowe mogą być prowadzone lub nadzorowane wyłącznie przez osoby posiadające odpowiednie wykształcenie i doświadczenie.

Niedzwica Duża 04-2024

Opracowanie: mgr Marek Trocha

mgr Marek Trocha

konservator dzieł sztuki

ÆIKON P.K.Z.

Marek Trocha

24-220 Niedzwica Duża, ul. Nowa 67
NIP 771-133-12-26, Regon 060042010

8. Fotografie

Fot. 7. Fot. 8. Dzwonnica z Teniatysk – widok obecny. Widoczne nowe, odmienne kolorystycznie poszycie drugiej kondygnacji oraz intensywna biodeterioracja pokrycia dachów.

Fot. 9. Zniszczenia gontowego pokrycia daszku nad pierwszą kondygnacją. Uszkodzone w znacznym stopniu klepki wymagają wymiany a dobrze zachowane powierzchnie oczyszczenia i impregnacji.

Fot. 10. Elementy więźby w dobrej kondycji ale zeszpecone graffiti. Widoczne przebarwienia w miejscach infiltracji wody.

Fot. 11. Elementy więźby i konstrukcji w dobrej kondycji. Widoczne ozdobne, łukowe miecze tworzące rodzaj arkad.

Fot. 12. Stosunkowo dobrze zachowane elementy konstrukcji, poszyc i pokryć.

Fot. 13. Nowe, jaśniejsze poszycie („balustrada”) ostatniej kondygnacji. Elementy pokryte graffiti, zabrudzone; duża ilość luźno zalegających zanieczyszczeń.

Fot. 14. Wnętrze części środkowej z widokiem na spodnią stronę podłogi.

Fot. 15. Oryginalne i wtórne elementy konstrukcyjne.

Fot. 16. Widok z poziomu podłogi górnej kondygnacji. Widoczna mocno zabrudzona powierzchnia drewna.

Fot. 17. Szpecące graffiti na elementach oryginalnych i wtórnych.

Fot. 18. Fot. 19. Zdegradowane na skutek korozji biologicznej drewno, prawdopodobnie oryginalnych, elementów konstrukcyjnych.

Fot. 20. Zdegradowane na skutek korozji biologicznej drewno, prawdopodobnie oryginalnych, elementów konstrukcyjnych.

Fot. 21. Zdegradowane na skutek korozji biologicznej drewno, prawdopodobnie oryginalnych, elementów konstrukcyjnych. Widoczne także ślady żerowania owadów – otwory wylotowe kołatków.

Fot. 22. Ślady dawnego żerowania drewnojadów. Widoczne, wypełnione mączką drzewną korytarze spuszczała i otwory wylotowe kołatków.

Fot. 23. Ślady dawnego żerowania drewnojadów. Widoczne korytarze spuszczała.

Fot. 24. Przebarwione, ale w dobrej kondycji technicznej, belki podwalinowe oparte na kamieniach.

Fot. 25. Porost glonów na górnych powierzchniach podwalin.

ZAŁĄCZNIK 1

OSRODEK BADAŃ
Archiwum N-0224
Instytut Archeologii i Etnologii w Warszawie

OPRACOWANIE INWENTARYZACYJNO - PROJEKTOWE
remontu drewnianej dzwonnicy
w Teniatyskach - woj. zamojskie

Wykonał: arch. Andrzej Kulesza
arch. B. Stępińska st. 698/82

URZĄD WOJEWÓDZKI
W ZAMOŚCIU
WOJEWÓDZKI KONSERWATOR ZABYTKÓW
Uzgadnia: ~~pozytywnie - negatywnie~~
pod względem konserwatorskim:
~~bez uwag - z uwagami zastrzeżeniami~~
pismo Rej. 429. 79/88

Wojewódzki Konserwator Zabytków
Jerzy Jurek
mar. Jacek Iwerdowski
1988.09.08

Warszawa. 1988

Projekt wykonano na zlecenie
Towarzystwa Opieki nad Zabytkami

OPIS OBIEKTU

Dzwonnica z XVIII w. orientowana, jest elementem zespołu sakralnego /cerkiew, cmentarz, dzwonnica/ - położona w lesie na szczycie wzniesienia niedaleko wsi Teniatyska /woj. zamojskie/. Zespół opuszczony, zaniedbany, w bardzo złym stanie technicznym. Dzwonnica stoi na osi /wsch.-zach./ cerkwi. Cerkiew całkowicie zniszczona, zawalony dach, wypaczone ściany zrębowe, nawy, resztki ścian babińca i prezbiterium. Resztki polichromii widoczne na ścianach nawy. Dzwonnica drewniana konstrukcji szkieletowej /słupowo-ryglowej/.

Dwie kondygnacje uwidocznione w elewacjach. Dolna stanowiąca podstawę, jest ~~szersza~~ szersza, bardziej nasywna, z daszkiem okalającym w 1/3 wysokości tej części. Górna kondygnacja mniejsza. Zmiana gabarytów z większego na mniejszy dokonana płynnie poprzez daszek w podstawie górnej kondygnacji, który jednocześnie osłania górną część dolnej kondygnacji. Całość przekryta jest dachem czterospadowym w formie ostrosłupa.

W elewacji północnej i południowej są elementy cechowane wyciętymi literowymi znakami ciesielskimi. Te fragmenty konstrukcji należy bezwzględnie zachować.

Szczególnie ważnym elementem jest belka poręczowa /nr 90/ w elewacji południowej, na której wyryto prawdopodobnie napis fundacyjny.

- 2 -

Posadowienie - wieniec z podwalin w formie kwadratu o boku ok. 5m, opraty w narożnikach na kamiennych fundamentach. Podwaliny o wymiarach szerokości ok. 40 cm i grubości 28-30 cm. Przez środek wienca w kierunku pñ.-pd. biegnie dodatkowa belka związana z podwalinami o przekroju 28x40 cm. W miejscu wiązania z belkami podwalin jest podparta kamieniami /od str. pn. kamień zniszczony/. Podwaliny zagłębione w ziemi, stan techniczny bardzo słaby - kwalifikuje się do wymiany.

Konstrukcja ścian - podstawowymi elementami konstrukcyjnymi dzwonnicy są cztery słupy narożne mocowane na wpust i czopowane w miejscach węglowych podwalin. Przekroje słupów od 30x32 do 35x37cm. Słupy są związane ryglami w dwóch poziomach i belkami oczepowymi w górnej części, które jednocześnie stanowią oparcie dla wewnętrznych belek nośnych konstrukcji drugiej kondygnacji i zewnętrznych belek /płatwi/ jako oparcie dla krokiewek dachu.

Każda ze ścian dolnej kondygnacji jest dzielona przez rygle na trzy pasy. Dolny posiada wzmocnienia w formie krzyżujących się zespaków zastrzałów wiążących słupy narożne, rygiel i podwalinę, środkowy - słupki i miecze oraz zastrzały, górny pas - słupki i krzyżujące się zastrzały.

Górna kondygnacja to cztery słupy narożne oraz po trzy w elewacji każdej ze ścian, oparte na wewnętrznej belce narożnej i wzmocnione małymi zastrzałami /słupy narożne i środkowe/. W górnej części słupy połączone są belkami oczepowymi, stanowiącymi wieniec. Wysunięte ostatki oczepów są oparciem dla zewnętrznych belek płatwi będących oparciem krokwi dachu.

- 3 -

Szopy, w miejscu łączenia z belką ocsepową, wzmocnione są krótkimi ozdobnymi mieczykami. Nieco powyżej połowy wysokości tej kondygnacji na zewnątrz, mocowane są belki poziome /barierki/. Są lekko wcięte w grubości szupów i przybite tyblami. Belkute posiadają od spodu wycięcia umożliwiające wpuszczenie górnych części gontów.

Dach - czterospadowy konstrukcji krokwiowej. Cztery krokwie narożne i po jednej w połowie szerokości każdej ze ścian. Łaty mocowane do krokwi za pomocą tybli. Po środku stolec oparty w miejscu krzyżowania się dwóch prostokątnych belek. Stolec wzmocniony w podstawie czterema zastrzałami.

Pokrycie - dach, daszki i ściany całej dzwonnicy były pokryte gontem długości ok. 47-50cm. Zachowały się jedynie fragmenty zdegradowane biologicznie.

OPIS PRAC REMONTOWYCH

Dzwonnica została rozebrana, a jej elementy oznaczone ponumerowanymi blaszkami. Przy ponownym składaniu należy ustawiać poszczególne elementy w ściśle określone miejsca, według oznaczeń na rysunkach. Elementy zniszczone należy odtworzyć, wzorując się na ocalałych fragmentach. Wszelkie uzupełnienia wykonać według rysunków projektowych.

Podwaliny - całkowita wymiana. Przekroje podano w projekcie. Oprzeć na kamieniach izolowanych papą jutową /2 warstwy/. Kamienie na wylewce betonowej zagłębionej poniżej poziomu terenu, tam by nie były widoczne.

- 4 -

Kondygnacja dolna

Słupy narożne - stan dobry, flekowania wymaga górna część słupa narożnika południowo-zach. Rygle, słupki, miecze i zastrzały: należy w większości ponownie użyć - dokładne wskazówki podano na rysunkach. Belki oczepowe ścian zach., połudn. i półn. do wymiany. Oczep wsch. do zachowania /przekroje 19x27cm/.

Platwie zewnętrzne - pod daszek okapowy, nad częścią parterową całkowicie zniszczone, należy użyć belki o przekroju 16-19cm.

Belki wewnętrzne - stanowiące oparcie dla słupów drugiej kondygnacji, oprócz południowej - pozostałe trzy do wymiany, przekroje 16x19cm.

Druga kondygnacja

Słupy /nr 58-69/ - w większości stan dobry, wymagający miejscowego flekowania. Wymienić na nowe słupki oznaczone nr 58, 59, 61, 62, 69. Prawdopodobnie istniała podłoga wykonana z brusów opartych o belkę środkową i boczne /nr 112 i 110/. Podłogę należy odtworzyć z brusów grub. 6cm i szerokości 15-20cm układanych na styk.

Wieżba dachowa - wymaga całkowitej wymiany, stolec 14x14cm dług. od podstawy do szczytu 265 cm i 60 cm powyżej dachu na ewentualne mocowanie krzyża.

Pokrycie - gonty dług. 45cm układane podwójnie na łątach 3x5cm /ściany pionowe pokryć gontem dług. 50cm/. Gonty przed ułożeniem zaimpregnować.

Wszystkie elementy dzwonnicy powinny być poddane pracom impregna - cyjno- odgrzybieniowym. Sposób i rodzaj czynności zostały podane w oddzielnej notatce mykologicznej.

- 5 -

ELEMENTY DO WYMIANY

01 - stolec 14x14 dż. 330cm

02-04 - zastrzały 8x14 dż. 200cm x 3 szt.

18-21 - belki 16x19 dż. 480cm x 4 szt.

06-13 - krokwie 10x10 dż. 360cm x 4 szt.

dż. 420cm x 4 szt.

14-17 - belki 16x19 dż. 450cm x 4 szt.

22-24 - belki 16x19 dż. 450cm x 4 szt.

mieczyki 7x18 dż. 80cm x 10 szt.

60,62,69,61 - słupy 17x19 dż. 240cm x 4 szt.

74-77, 82-84 - zastrzały 14x14 dż. 100cm x 7 szt.

krokiewki 10x10 dż. 150cm x 25 szt.

102-104N - belki 16x19 dż. 550cm x 4 szt.

105,106,108 - belki 17x26 dż. 550cm x 3 szt.

109-112 - belki 19x22 dż. 550cm x 4 szt.

zastrzały

126,131,132 14x14 dż. 220cm x 3 szt.

miecze

146, 142 14x14 dż. 200 x 2 szt.

zastrzały

140,141,136,137/N/N/
138 14x14 dż. 220 x 7 szt.

miecze

158,159,160,200,157 /N/N/ 14x14 dż. 220 x 7 szt.

słupki

201,204,N,N 14x17 dż. 210 x 4 szt.

203,N,N,N - miecze 14x14 dż. 120 x 4 szt.

wsporniki

202, N,N,N 17x17 dż. 110cm x 4 szt.

- 6 -

krokiowki 10x10 dż. 200 cm x 16 szt.

płatwie 16x19 dż. 740cm x 4 szt.

podwaliny 30x40 dż. 570cm x 4 szt.

słupki ozdobne 14x14 dż. 200cm x 4 szt.

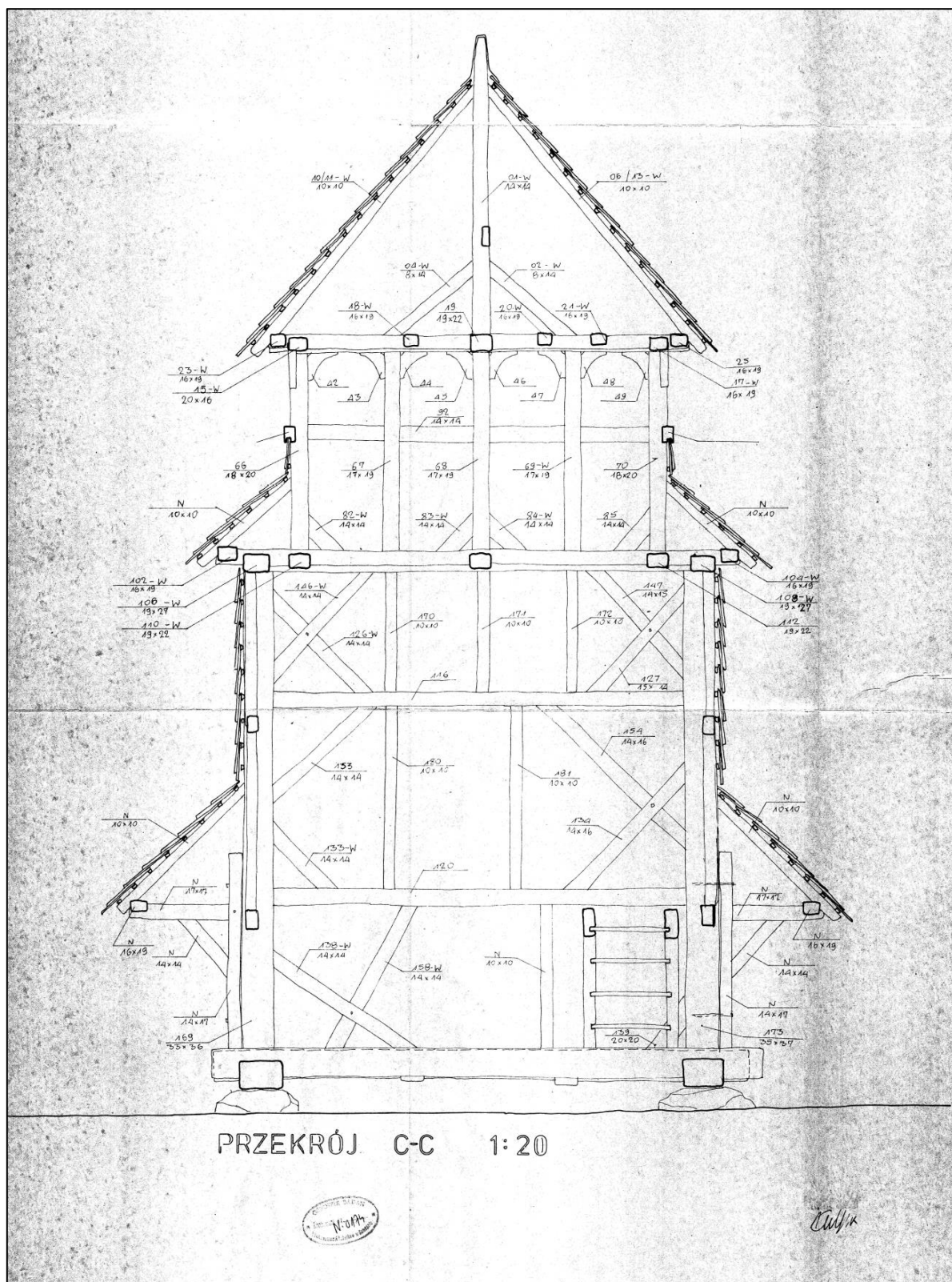
Dodatkowo przyjąć po 10% z każdego rodzaju.

zał. - 10 rysunków

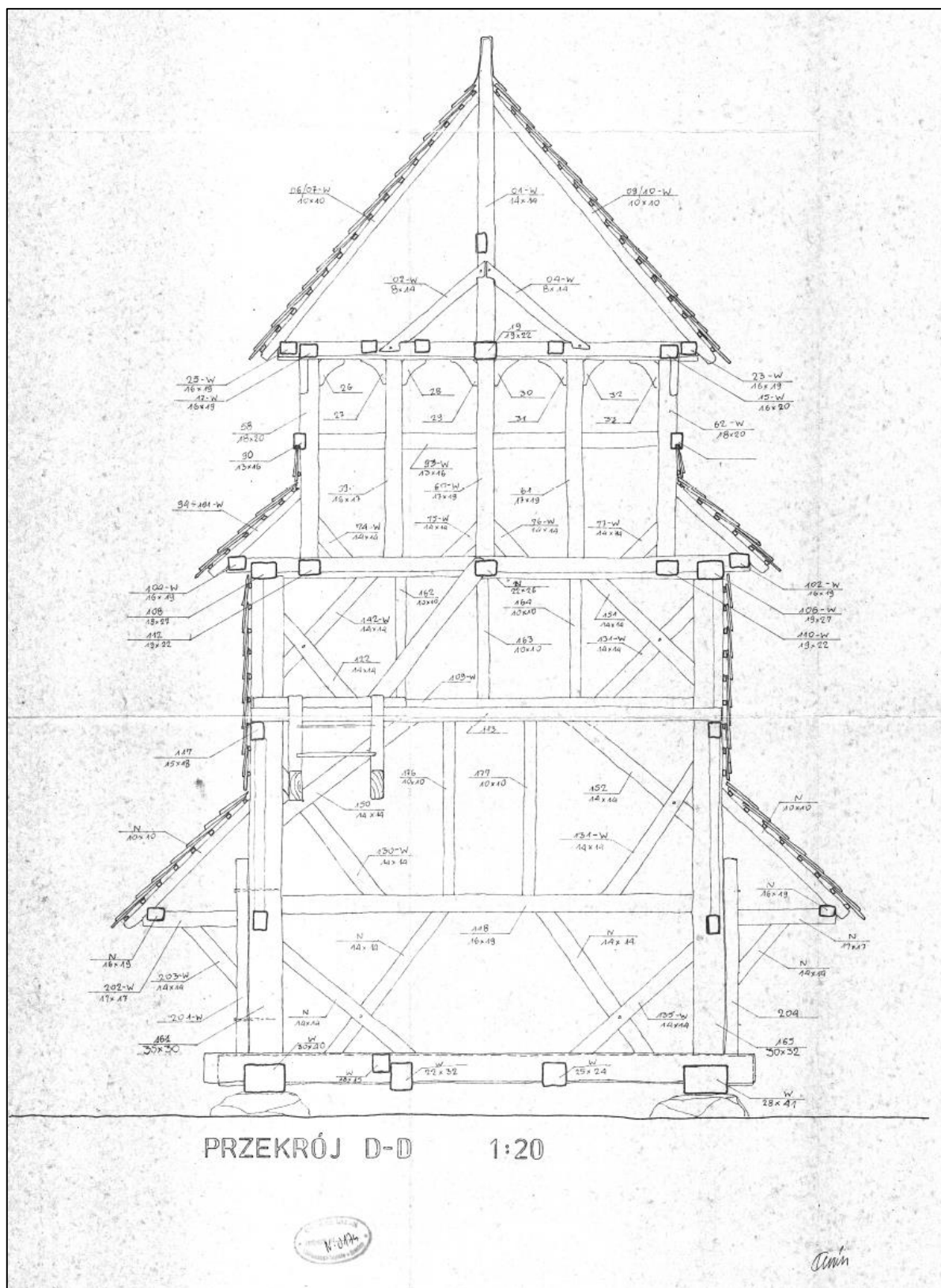

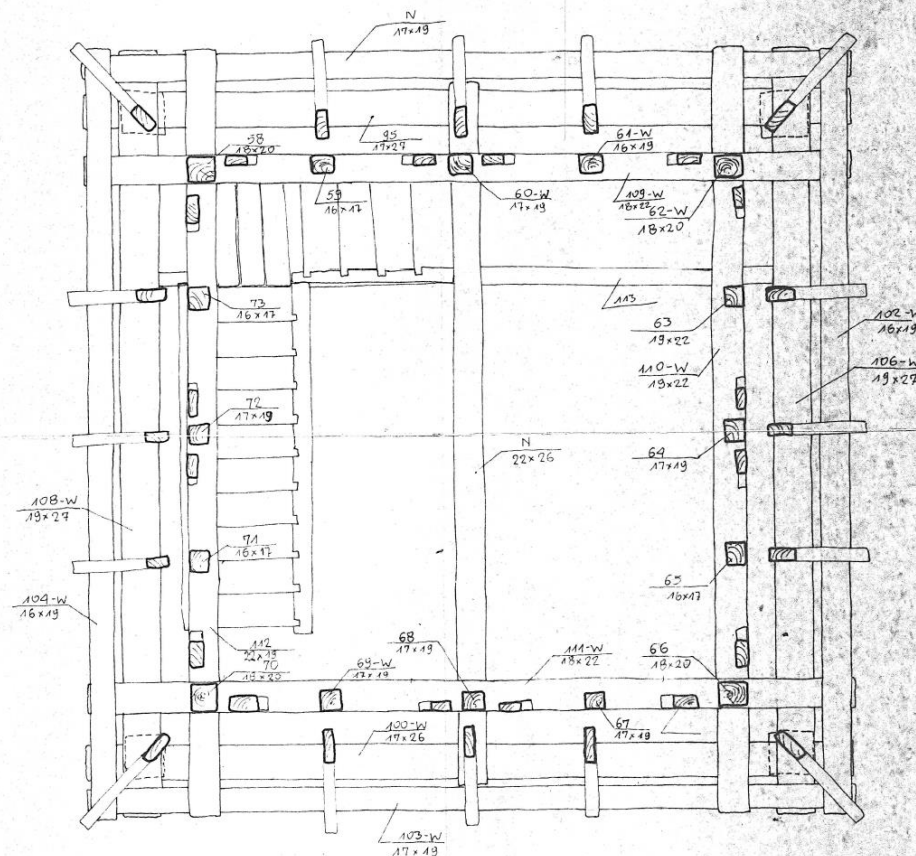

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

PRZEKRÓJ I-I

Culm

